

Η ΘΕΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*

ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ

ΤΩΝ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Δρ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΩΣΕΩΣ

1. 'Η θέωσις τοῦ ἀνθρώπου «κατὰ μετουσίαν», «ἐνεργεία» καὶ «χάριτι» καὶ οὐχὶ «κατ' οὐσίαν».

Ὡς εἶδομεν, ἡ θέωσις, κατὰ τὴν βιβλικὴν καὶ πατερικὴν θεολογίαν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας καὶ ὡς ὁ ἄξων πέραξ τοῦ ὁποῦ κινεῖται οὐχὶ μόνον σύμπασα ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας μέχρι τοῦ ἐσχάτου χρόνου τῆς συντελείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας ἔχει ὡς κέντρον τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἰδιαιτέρως ἡ Χριστολογία, ἡ Πνευματολογία καὶ ἡ Ἐκκλησιολογία ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως προσβλέπουν πρὸς τὴν θέωσιν ταύτην καὶ θέλουν τὸν Ἀδὰμ ὄντως θεούμενον¹. Ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου, ἡ γνωστὴ εἰς τοὺς βιβλικοὺς θεολόγους ὡς Heilsgeschichte, λαμβάνει τὴν ὑψηλὴν τῆς ἔκφρασιν εἰς τὸ γεγονός τῆς θεώσεως, καθ' ὅσον ἡ θέωσις τίθεται ὡς ἡ «ἀρχὴ» καὶ τὸ «τέρμα» τῆς σωτηριολογικῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δὲν σώζεται ἀπλῶς ἀλλὰ γίνεται «κατὰ μετουσίαν» ὅ,τι ὁ Θεὸς εἶναι «κατ' οὐσίαν»². Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς τονίζει, ἰδιαιτέρως, τὴν θέωσιν καὶ ὡς τὸν τελικὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, «ὁ ἄνθρωπος... θεὸς εἶναι κεκελευσμένος»³, καὶ ὡς τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς θείας Οἰκονομίας «πέρας τοῦ μυστηρίου τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον»⁴.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 832 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. Ἐκ τοῦ Δοξαστικοῦ τῶν Αἰῶνων τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου: «Θεὸν τὸν Ἀδὰμ ἀπεργάσθηται».

2. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Περὶ ἀγάπης 3,25 (PG. 90, 1024BC).

3. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Λόγος 43,48 (PG. 36, 560A).

4. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ὁμιλία 38,11 (PG. 36, 324A).

Ούτως ή θέωσις δεικνύει πρὸς τὴν τελείωσιν τῆς δημιουργίας. Ἡ νέα θεωθεΐσα πραγματικότης εἶναι πολὺ ἀνωτέρα τῆς πρώτης δημιουργίας καὶ ὁ θεωθεὶς ἄνθρωπος εἶναι ἐκεῖνος πρὸς τὸν ὁποῖον ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς ἐστραμμένος ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας. Ἡ θέωσις, ἀπὸ τοῦ Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, θεωρεῖται ἡ «ἀρχὴ» καὶ τὸ «τέλος» τῆς δημιουργίας. Ἐν αὐτῇ ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ διάστασις τῆς ἀνθρωπίνης πορείας εὐρίσκουν τὴν πληρότητά των. Ἡ θέωσις, «ἐφ' ἣ γεγονάμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα»⁵, καταξιώνει τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορικὴν πορείαν καὶ μᾶς παρέχει τὴν δυνατότητα τῆς σωστῆς κατανοήσεως καὶ τοῦ ὅλου ἔργου τῆς θείας Οἰκονομίας. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὡς ἡ ἀποκορύφωσις τοῦ σωτηριολογικοῦ ἔργου, δὲν εἶναι ἐν γεγονὸς μόνον λυτρωτικὸν ἀλλὰ κυρίως καὶ πρωτίστως ἡ «ἀρχὴ» καὶ ἡ «τελείωσις» τῆς θεοποιῦ πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐσχατολογικῆς θεώσεως τῆς δημιουργίας⁶. Διὰ τῆς θεώσεως ἔχομεν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐσχατολογικοῦ σκοποῦ τῆς ἱστορίας, ὅπως ὁ Θεὸς τελικῶς γίνῃ «τὰ πάντα ἐν πᾶσι» καὶ ὅπως ὁ ἄνθρωπος φθάσῃ εἰς τὴν «κρείττονα ὑψώσιν» του⁷. Διὰ τοῦτο ὁ ἐν Χριστῷ θεωθεὶς ἄνθρωπος ἔχει φθάσει εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐσχατολογικὴν τελείωσιν τῆς δημιουργίας του.

Κατόπιν τούτων, τίθεται τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς φύσεως τῆς θεώσεως, ἐὰν δηλ. αὕτη εἶναι ὄντολογικὸν ἢ ἀνθρωπολογικὸν γεγονός, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχει «φύσει δεκτικὴν τῆς θεώσεως τὴν δύναμιν»⁸. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Πατέρες ἐπιμένουν, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, ὅτι θεούμενος ὁ ἄνθρωπος γίνεται «κατὰ μετουσίαν» ὅ,τι ὁ Θεὸς εἶναι «κατ' οὐσίαν» καὶ ὅτι διὰ τῆς θεώσεως ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον προσεγγίζει τὸ «ἀρχέτυπον» αὐτοῦ, ἀπομακρυνόμενος ἐκ τῆς ἀλλοτριωτικῆς τοῦ πονηροῦ ἐπηρείας, ἀλλὰ καταλήγει «εἰς τὸ γενέσθαι (τὸν ἄνθρωπον) ὅμοιον τῷ Θεῷ». Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται χάριτι ὅ,τι ὁ Θεὸς εἶναι φύσει. Οὕτως, ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ θεώσεως δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὄντολογικῶς Θεός, κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ φύσιν, ἀλλ' «ἐνεργείᾳ» καὶ «χάριτι».

Τὸ θέμα τῆς θεώσεως, κατὰ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογίαν, θεωρεῖται ὡς τι ἐμπίπτον εἰς τὸν χῶρον τῆς ὄντολογίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ τὸ πρόβλημα τῆς πτώσεως παραμένει αὐστηρῶς ἀνθρωπολογικὸν καὶ οὐχὶ ὄντολογικόν⁹.

5. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ὁμιλία 5,74 (PG. 35, 664C).

6. Πρβλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ ἐκκλησ. ἱεραρχίας 1,2 (PG. 3, 373B).

7. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ, Ὁδηγὸς βίου (PG. 89, 77B).

8. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια θεολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ 1,75 (PG. 90, 1209C).

9. Πρβλ. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν, Ἀθῆ-
ναί 1965, σελ. 131: «Ἡ πτώσις δὲν εἶναι ὄντολογικὸν πρόβλημα, ἀλλ' αὐστηρῶς ἀνθρωπο-
λογικόν».

Καὶ τοῦτο, διότι ἡ πατερικὴ θεολογία ἀνάγει τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν «φύσιν» τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ τὸ κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τὸν χῶρον τῆς μεταπτωτικῆς καταστάσεως τῆς «ἕξεως»¹⁰. Ὁ Διάδοχος ὁ Φωτικῆς εἶναι σαφῆς ἐπ' αὐτοῦ λέγων, ὅτι «δυνατωτέρα... ἡ φύσις τοῦ καλοῦ τῆς ἕξεως τοῦ κακοῦ, ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐστίν, τὸ δὲ οὐκ ἐστίν, εἰ μὴ μόνον ἐν τῷ πράττεσθαι»¹¹.

Τὸ καλόν, λοιπόν, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ θέωσις, ἐγγίζει, ὡς «δν» καὶ πραγματικότης, τὴν ὑπαρκτικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ κακοῦ, τὸ ὅποῖον κατ' οὐσίαν («οὐκ ἐστίν»), ἀλλὰ λαμβάνει ὑπαρξιν μόνον («ἐν τῷ πράττεσθαι»). Κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἡ ἁμαρτία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὄντολογικὸν τοῦ ἀνθρώπου γεγονός, ἀλλὰ μόνον ὡς πτώσις καὶ ὡς ἀνθρωπολογικὴ «ἀρρωστίαν», ἐκ τῆς ὁποίας δύναται καὶ πρέπει νὰ θεραπευθῇ ὁ ἀνθρώπος· «ἀρρωστίαν εἶπη τις ἂν τὸ ἡμέτερον τοῦτο» τῆς ἁμαρτίας γεγονός¹². Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἡ θέωσις εἶναι μεταπτωτικὴ κατάστασις, θεραπεία τῆς ἀρρωστίας, ὁ δὲ «χάριτι θεοποιούμενος» ἀνθρώπος («τῆς μεταπτωτικῆς ἐστὶ φύσεως») ¹³.

Οὕτως ἡ θέωσις δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἠθικὸν μόνον γεγονός ἀλλὰ καὶ ὡς ὄντολογικόν, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς ὁ ἀνθρώπος γίνεται, κατὰ τοὺς Πατέρας, πλήρης ἀνθρώπος καὶ τελεία δημιουργία. Πράγματι ἡ ἠθικὴ ζωὴ καὶ ἡ θέωσις, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνθρωπολογικὰς ἀντιλήψεις τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας, δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ δύο ἀδιαχώριστοι πόλοι τῆς λυτρωτικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἱστορίας. Ἡ ἔμφασις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ ἀπόρριψις τοῦ ἄλλου ὀδηγοῦν τὴν χριστιανικὴν ἀνθρωπολογία εἰς κατάρρευσιν καὶ προωθοῦνται δι' αὐτῆς τῆς μονομεροῦς ἐμφάσεως αἰρετικαὶ ἀποκλίσεις, καθ' ὅσον ἡ θέωσις εὐρίσκεται ἀσφαλῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἠθικὴν ζωὴν κατ' ὀργανικὸν τρόπον, ἔχει ὅμως παραλλήλως διαστάσεις ὑπαρξιακὰς καὶ ὄντολογικὰς. Ἐπομένως, ἡ θέωσις ἔχει ἐν ἑαυτῇ δυνατὴν καὶ ἀδιαχώριστον ἐνότητα τοῦ ὄντολογικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως¹⁴.

Παρὰ ταῦτα, χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ εἰς τὸν συσχετισμὸν τῆς ὄντολογίας τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὄντολογία τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν ὁ Θεὸς εἶναι «οὐσία» καὶ «φύσει» Θεός, τὰ δὲ πρόσωπα τῆς Τριάδος φανεροῦνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν «ὑποστατικῇ» θεότητι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀνθρώπινα πρόσωπα καὶ τοὺς κατ' ἴδιαν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι «ἐνεργεῖα πάντες ἀλλ'

10. Βλ. Π. ΝΕΛΛΑ, Ἡ περὶ δικαιώσεως διδασκαλία, σελ. 79.

11. ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΦΩΤΙΚΗΣ, Κεφάλαια γνωστικά, 3 (SC., 52, Paris 1966, σελ. 86).

12. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑΔΑ, Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς (PG. 150, 617A).

13. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Κατὰ Εὐνομίου 3,5 (PG. 29, 665C).

14. P. B. BILANIUK, The Mystery of Theosis, σελ. 355, σημ. 62. Πρβλ. P. EVDOKIMOV, L' Orthodoxy, Paris 1959, σελ. 93-97.

οὐκ οὐσία οὔτε μὴν ὑποστάσει θεοῦνται»¹⁵. Ἡ θέωσις διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι σαφῶς «κατ' ἐνέργειαν» κατάστασις καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν «κατ' οὐσίαν» καὶ τὴν «καθ' ὑπόστασιν» θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἔχει τὸ ἀνεπανάληπτον καὶ τὴν μοναδικότητα ταύτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Διὰ τοῦτο, ὡς τονίζει ὁ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, «ἡ τῶν τεθεωμένων ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων θέωσις οὐχ ἡ ὑπερουσίας ἐστὶν οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερουσίας οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, τοῖς τεθεωμένοις ἐνυπάρχουσα...»¹⁶.

Ἐπακόλουθον τούτου εἶναι, ὅτι, ὅπως «ἡ θεότης τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου δὲν πάσχει οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν ἢ μεταβολὴν ἐν τῇ μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐνώσει αὐτῆς, οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῇ θεώσει (θεοποιήσει) αὐτῆς δὲν μεταβάλλεται εἰς θείαν φύσιν κατὰ τρόπον πανθεϊστικόν, οὔτε πάσχει οἰανδήποτε ἀλλοίωσιν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς»¹⁷. Καὶ πάλιν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς διευκρινίζει, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ θέωσις δὲν μεταβάλλει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ δὲν ἐκτρέπει αὐτὴν εἰς μίαν «ὑπὲρ φύσιν» πραγματικότητα, παρὰ ταῦτα «τελειοῦ» αὐτὴν καὶ ἀγιάζει τοὺς ἀνθρώπους· «Εἰ γὰρ ἡ θέωσις τελειοῦ τὴν λογικὴν φύσιν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ταύτην ποιεῖται τοὺς θεοειδεῖς..., οὐχ ὑπὲρ φύσιν γίνονται οἱ ἅγιοι θεούμενοι»¹⁸.

Διὰ τοῦτο ἡ ἔμφασις πολλὰκις τίθεται ἐπὶ τοῦ χαρισματικοῦ καὶ ἡθικοῦ πεδίου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ ζωῆς πρὸς ἀποφυγὴν παρερμηνειῶν καὶ παρεξηγήσεων εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ γεγονότος τῆς θεώσεως. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας προτιμᾷ νὰ ὀνομάζωμεν «ἀγίους» τοὺς πιστοὺς καὶ νὰ μὴ θεωρῶμεν «θεοὺς εἶναι κατὰ φύσιν τοὺς μαθητάς»¹⁹ καὶ ὅτι «θεοὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ χάριν ὀνομάσμεθα», ἀλλ' οὐχὶ «θεοὶ κατὰ φύσιν»²⁰. Ἡ θέωσις, κατὰ συνέπειαν, εἶναι γεγονός «θείας χάριτος», «ποιητικόν» καὶ ὄχι «γεννητὸν κατὰ φύσιν»²¹, «δῶρημα»²², καὶ ὡς ἐκ τούτου «οὐδεὶς κατ' οὐσίαν θεός, ὁμοιωθησομένων, ἀλλ' οὐκ ὄντων ὁμοίων τῷ Κυρίῳ αὐτῶν... Αὐτοῦ μὲν ὄντος ἀγίου, αὐτῶν δὲ ἐσομένων»²³. Κατὰ τὴν ἔνωσιν, ἐπομένως, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐνῶ

15. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἀντιρρητικός, ἐκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Γ', σελ. 144, στ. 14-15.

16. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 645, στ. 11-14.

17. Α. ΡΑΝΤΟΣΑΒΛΙΕΒΙΤΣ, Τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας, σελ. 196.

18. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 641, στ. 21-25.

19. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞ., Περὶ ἀγίας Τριάδος, 7 (PG. 75, 1084C).

20. ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞ., Ἐνθ' ἄνωτ., 4 (PG. 75, 888B).

21. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θαλάσιον, 22 (PG. 90, 321A)· πρβλ. Κεφάλαια θεολογ. καὶ οἰκονομικὰ 1,76· 4,32 (PG. 90, 1212A. 1317B).

22. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐπιστολαὶ (PG. 91, 445C).

23. ΔΙΑΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞ., Ὑπόμν. εἰς Ψαλμ., 85 (ΒΕΠΕΣ, 44, σελ. 206, στ. 5-8).

ἡ «οὐσία» τοῦ Θεοῦ παραμένει ἀπολύτως «ἀμέθεκτος», ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἱστορική πραγματικότης καὶ διενεργεῖται ἐν χρόνῳ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ θέωσις ὡς «ἐπὶ τὸ κρεῖττον ὑψωσις» τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐχὶ «φύσεως μείωσις ἢ μετάστασις».

Ἡ ὀρθόδοξος πατερικὴ ὄντολογία τῆς θεώσεως μᾶς διαφυλάσσει, πράγματι, ἀπὸ ἐνδεχομένης παρεξηγήσεως, καθ' ὅσον ἡ θέωσις, ἀν καὶ εἶναι «ἐπὶ τὸ κρεῖττον ὑψωσις» δὲν σημαίνει παρὰ ταῦτα «φύσεως μείωσιν ἢ μετάστασιν»²⁴. Συγχρόνως δὲ κῆ θέωσις οὐδαμῶς δηλοῖ ἔκστασιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ πανθεϊστικὴν αὐτῆς ἀνάχυσιν καὶ ἀνάλυσιν ἐν τῇ θείᾳ φύσει. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, καθότι ὑπάρχει ἀγεφύρωτον ὄντολογικὸν χάσμα μεταξὺ τῶν δύο τούτων φύσεων. Κατὰ τοὺς Ἑλληνας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ θεία φύσις εἶναι ἄπειρος, παντελῶς δ' ἄπορος τυγχάνει ἢ ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου νοῦ προσέγγισις καὶ κατανόησις αὐτῆς, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἢ οὐσιώδης μετ' αὐτῆς ἔνωσις. Ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σχετικὴ, ἡθικὴ καὶ κατὰ χάριν»²⁵. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅμως τῆς θεώσεως, ἡ ἔνωσις αὕτη Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, παρὰ τὴν σχετικότητά της, δὲν πρέπει νὰ χάσῃ τὴν ὄντολογικὴν διὰ τὸν ἀνθρώπον σημασίαν, διότι διὰ τῆς θεώσεως «οὐχ ἄπλῶς βελτιοῦνται τὴν φύσιν οἱ θεωθέντες, ἀλλ' αὐτὴν προσλαμβάνονται τὴν θείαν ἐνέργειαν»²⁶, καὶ οὔτε νὰ κατανοῆται μόνον ἡθικῶς, διότι σαφῶς κατὰ τοὺς Πατέρας ἡ θέωσις δὲν εἶναι ἀπλῆ τις ἡθικὴ ἔνωσις²⁷.

Βεβαίως —ἐφ' ὅσον ὁμιλοῦμεν ἀνθρωπολογικῶς— ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀμένει... βροτεία φύσις καὶ μετὰ τὴν θέωσιν καὶ τεθεωμένη φύσις βροτεία καὶ λέγεται καὶ ἔστιν»²⁸. Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορική ἐννοια τῆς θεώσεως. Συμφώνως ὅμως πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν τῆς σπουδαιότητα, ἡ θέωσις εἶναι καὶ κινήσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ τελικὴν του «ἀποκατάστασιν», ὅπερ σημαίνει ἱστορικὴν κίνησιν ἐπανόδου εἰς τὴν «κατὰ φύσιν» ἀνθρωπολογικὴν ὄντολογικὴν του πραγματικότητα²⁹. Τοῦτο δὲ τὸ πατερικὸν «κατὰ φύσιν» δέον

Πρβλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολαὶ 8,3: «Ἐπεὶ δὲ λέγεται θεὸς καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὡς τὸ Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε...», κατὰ χάριν ὀνομάζονται... Ὁ δὲ Θεὸς μόνος κατ' οὐσίαν ἐστὶ Θεὸς» (PG. 32, 249C).

24. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ, Ὁδηγὸς βίου (PG. 89, 77B).

25. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 7.

26. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Περὶ τῆς θεοποιουῦ μεθέξεως, κεφ. 19 (παρὰ Μ. ΚΑΛΑΜΑΡΑ, Ἀγιολογία, σελ. 19).

27. Πρβλ. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 55.

28. ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞ. (;), Περὶ Τριάδος, 14 (PG. 77, 1152C).

29. Πρβλ. ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, Ἐκατοντὰς 1,72 (PG. 120, 884C).

νά νοηθῆ ἔν ἱστορικῇ καὶ ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ, ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ ἀνθρώπου ἱστορίᾳ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς προσωπικότητός του, καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πραγματώσεως καὶ συζεύξεως τοῦ «κατ' εἰκόνα» μὲ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Ἦτοι, τὸ «κατὰ φύσιν» εἶναι ἐκεῖνο τὸ καθολικόν, τὸ ὁποῖον διατυπώνει διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ θεώσεως ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία.

Εἶναι δὲ γεγονός, ὅτι ὁ ὅρος οὗτος «κατὰ φύσιν», σχετιζόμενος ὑπὸ τῶν Πατέρων μὲ τὴν θέωσιν, νοεῖται κυρίως ἐν στατικῇ ἀλλὰ καὶ ἐν δυναμικῇ ἐννοίᾳ. «Τὸ κατὰ φύσιν νοούμενον στατικῶς ὡς φυσικὴ βᾶσις δύναται οὐσιαστικῶς νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου... Ἡ κατὰ φύσιν κίνησις νοουμένη δυναμικῶς συμπίπτει πρὸς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, συνιστᾷ δὲ τὴν ὄντως ὑγιᾶ κατάστασιν τῆς ψυχῆς, κατ' ἐπέκτασιν δὲ καὶ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου»³⁰. Πρόκειται περὶ τῆς θεώσεως, νοουμένης καθολικῶς, ἐν ἱστορικῇ καὶ ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ καὶ περὶ τῆς θεώσεως, κατανοουμένης διὰ μιᾶς δυναμικῆς, λειτουργικῆς ἐσχατολογίας, ἐφ' ὅσον αὕτη πραγματοποιεῖται τελικῶς ἐν χρόνῳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, καθὼς ἀργότερον ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς καὶ Νικήτας ὁ Στηθᾶτος, διὰ τῆς εὐρείας χρήσεως τῶν ὄρων «κατὰ φύσιν» καὶ «παρὰ φύσιν», ἐρμηνεύουν τὸ δρᾶμα τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὸ θαῦμα τῆς θεώσεως αὐτοῦ. Λέγει συγκεκριμένως ὁ ἅγιος Πατήρ: «ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρὰ φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἤλασamen. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς ἐπανήγαγε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»³¹. Ἡ θέωσις εἶναι ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ «ἐπάνοδος» καὶ «ἀνακεφαλαίωσις» τῆς συζεύξεως τοῦ «κατ' εἰκόνα» μὲ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως «ἡμεῖς, ἄνθρωποι ὄντες, θέσει διὰ τῆς χάριτος γινόμεθα θεοί»³².

Ἐκ τούτων συνάγεται, ἐπίσης, ὅτι ἡ θέωσις καὶ τὸ «γενέσθαι θεοὺς τοὺς ἀνθρώπους» εἶναι μία «θέσει» χαρισματικὴ κατάστασις διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «φύσει» πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα «θεός» διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀγγέλους εἶναι «δοτόν» καὶ «εἰσποίητον»³³. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, θεωρῶν τὴν θέωσιν ὡς «δῶρον τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας τοῦ Θεοῦ»³⁴, δέχεται αὐτὴν νὰ ἔρχεται τελικῶς ὡς

30. Δ. Γ. ΤΣΑΜΗ, Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Νικήταν Στηθᾶτον, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 43. Πρβλ. ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, Ἐκατοντὰς 3,8 (PG. 120, 957B).

31. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἐκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως 3,14 (PG. 94, 1045A).

32. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (;), Ἐρμην. εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν (ΒΕΠΕΣ, 35, σελ. 37, στ. 10-11).

33. ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ ΑΛΕΞ., Περὶ ἀγίας Τριάδος, 7 (PG. 75, 1081D).

34. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Πρὸς Ἀκίνδυνον, ἐκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 306, στ. 19-20.

καρπὸς τῆς πραγματικῆς κοινωνίας καὶ μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς ἀκτίστου θεοποιοῦ χάριτος. Ὅμοιως τὰ Ἀρεοπαγιτικά κείμενα, τὰ ὁποῖα ἤσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ θέματός μας εἰς τὴν καθόλου μεταγενεστέραν πατερικὴν σκέψιν, δέχονται ὅτι ἡ θεία δύναμις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία «τὴν θέωσιν αὐτὴν δωρεῖται» τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ αὐτὴ θεία δύναμις παρέχει («δύναμιν πρὸς τοῦτο τοῖς ἐκθεουμένοις»³⁵), ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ θέωσις ἐν χρόνῳ, χωρὶς νὰ καταλυθῇ ἡ ἀνθρωπίνῃ θέλησις, ἡ ἀνθρωπίνῃ ἐλευθερία, καὶ τὸ «ἐφικτὸν» πρὸς τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης δυνατότητος, καθ' ὅσον «ἡ θέωσις ἐστὶν ἡ πρὸς Θεόν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις»³⁶.

Πρὸς τοῦτο, ἡ χριστολογικὴ προϋπόθεσις τῆς θεώσεως εἶναι ἀναγκαῖα, ὡς ἐτονίσθη ἐκτενῶς ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡ θέωσις δι' ἕκαστον ἀνθρώπων εἶναι δυνατὴ ἐφ' ὅσον ἔχει ἤδη προηγηθῆ ἡ ἐν Χριστῷ θέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ οὕτω τὸ «θεοῦσθαι» καὶ τὸ «Θεῷ συγγενέσθαι» καθίσταται «ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει»³⁷, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ εἴμεθα ἡμεῖς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πραγματοποιοῦμεν τελικῶς τὴν θέωσιν, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡμεῖς «οὐ ποιοῦμεν τὴν θέωσιν· οὐ γὰρ ἔχομεν φύσει δεκτικὴν τῆς θεώσεως δύναμιν»³⁸. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἀνθρωπίνῃ θέλησις καὶ βούλησις εἶναι πρὸς τοῦτο, ἐπίσης, λίαν ἀναγκαῖα. Ὁ ἅγιος Μάξιμος τονίζει, «οὐ γὰρ γεννᾷ γνώμην τὸ Πνεῦμα μὴ θέλousαν, ἀλλὰ βουλομένην μεταπλάττει πρὸς θέωσιν»³⁹ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ θέωσις «χαρίζεται» τοῖς ἀνθρώποις, «ἀναλόγως» τῆς δεκτικότητος αὐτῶν⁴⁰.

Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ περὶ μιᾶς «ἀναλόγου θεώσεως» καὶ περὶ τῆς θεώσεως τῶν ἀνθρώπων «κατὰ δύναμιν ἐκάστου» εἶναι παλαιά⁴¹ καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ. Ἐπ' αὐτοῦ κατανοεῖται, διατὶ ἡ θέωσις «δίδεται» ἰδιαιτέρως «τοῖς ἀκριβῶς πειθομένοις τῷ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγελίῳ»⁴² καὶ διατὶ αὕτη εἶναι γνώρισμα κυρίως τῶν «ἀγίων»⁴³ καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐθελουσίως θέτουν ἑαυτοὺς ὑπὸ

35. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ θείων ὀνομάτων 8,5 (PG. 3, 893A).

36. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ ἐκκλησι. ἱεραρχίας 1,3 (PG. 3, 376A).

37. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, Ὁμιλία 21,2 (PG. 35, 1084C).

38. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια θεολογικά καὶ οἰκονομικά 1,75 (PG. 90, 1209C). Πρβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων: «παρ' ἑαυτοῦ θεωθῆναι ἀνθρώπων ἀδύνατον» (ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 637, στ. 30-31).

39. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Θαλάσσιον, 6 (PG. 90, 290D).

40. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐνθ' ἀνωτ., 22 (PG. 90, 321A).

41. Βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ οὐρανόσας ἱεραρχ. 1,3 (PG. 3, 124A). Περὶ θείων ὀνομάτων 2,11 (PG. 3, 649C). Πρβλ. ΔΙΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞ., Περὶ Τριάδος, 2, 20 (ΒΕΠΕΣ, 44, σελ. 47, στ. 26).

42. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἀντιρρητικός, Ἐκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Γ', σελ. 65, στ. 1-2.

43. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Αὐτόθι, στ. 8-9.

τάς διεργασίας τῆς «θεοποιοῦ χάριτος»⁴⁴ καὶ οἱ ὅποιοι ἄγονται εἰς ἀγῶνας πνευματικούς πρὸς πραγματοποίησιν «θεοπρεποῦς» ἀνθρωπίνου «κάλλους»⁴⁵.

Ἐντεῦθεν, ἡ θέωσις παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι μία ἄνωθεν «θεοποιὶς χάρις», παρέχεται καὶ «μεταδίδεται» εἰς τοὺς ἀνθρώπους «κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ»⁴⁶. Βεβαίως, ὅταν γίνεται κατάχρησις αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ ὑπερτιμᾶται ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ θέωσις εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς «φυσικὸν» γεγονός καὶ καρπὸς μᾶλλον ἀρετῆς καὶ γνώσεως, τότε ἡ ἐμφασίς ἀπὸ τοῦ Πατέρας τίθεται εἰς τὴν «θεόθεν ἱερὰν θέωσιν»⁴⁷ καὶ εἰς τὴν χαρισματικὴν φύσιν αὐτῆς, καθ' ὅσον καὶ αὐτὴ αὐτὴ «ἡ τῶν ἀγίων ἐκθέωσις» εἶναι οὐσιαστικῶς θέωσις «κατὰ χάριν»⁴⁸ καὶ ἐπομένως ὁ ἀνθρώπος «γίνεται θεὸς τῇ μεθέξει τῆς θεϊκῆς χάριτος» καὶ μόνον⁴⁹. Ὅποτε «ὑπὲρ φύσιν τοῖνον καὶ ἀρετὴν καὶ γῶσιν ἡ τῆς θεώσεως χάρις»⁵⁰ καὶ «ἄρα τῆς ἡμῶν οὐκ ἔστι δυνάμεως πρᾶξις ἡ θέωσις, ἥς οὐκ ἔχομεν κατὰ φύσιν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μόνης τῆς θείας δυνάμεως, οὐκ ἔργων ὑπάρχουσα δικαίω τοῖς ἀγίοις ἀντίδοσις...»⁵¹.

Οὕτω δὲ «εὐνόητον τυγχάνει διατί οἱ ἱεροὶ Πατέρες, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιμελῶς τονίζουσι, ὅτι ἡ κλήσις εἰς τὸ τῆς θεώσεως ἀξίωμα οὐδεμίαν μετάστασιν ἐμφαίνει τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ποιότητος καὶ τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς ὅρου· ὅτι ἡ θέωσις λαμβάνει χώραν οὔτε κατὰ φύσιν οὔτε κατὰ σχέσιν, ἀλλὰ κατὰ θέσιν χάριν, ὡς θεῖον πρὸς τὸ ἀνθρώπινον δῶρον, ὑπερβαίνουσα μὲν τὴν δεκτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δύναμιν καὶ χωρητικότητα, χωρὶς ὅμως ἡ τελευταία αὐτὴ νὰ ἐξίσταται φύσει ἑαυτῆς ἐν τῇ θεώσει· ὅτι ἄδύνατον καὶ ἀμήχανον, ὡς Θεὸς ἔστι, γενέσθαι τινὰ τέλειον, καὶ ὅτι ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πλαστουργηθεὶς ἀνθρώπινος νοῦς δύναται νὰ μετέχη τῆς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητος καθόσον ἐκδέχεται αὐτῷ, ὅτι ἴσχυεται ἡμῖν ὁμοιωθῆναι Θεῷ, κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπου φύσει, θεωθῆναι δέ, ἥτοι συγγενέσθαι Θεῷ καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει»⁵².

Ἡ περὶ ἀκτίστου καὶ θεοποιοῦ Χάριτος ἀντίληψις τῶν Πατέρων, ἐν-

44. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Πρὸς Ἀκίνδυνον, Ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 307, στ. 6 καὶ 18.

45. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ οὐρανίας ἱεραρχ. 3,1 (PG. 3, 164D).

46. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. 1,2 (PG. 3, 372D).

47. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Αὐτόθι.

48. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Μαρίνον (PG. 91, 33B).

49. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια περὶ θεολογίας καὶ οἰκονομίας 2,88 (PG. 90, 1168A).

50. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἐπὶ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων, Ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 639, στ. 1-2.

51. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Μαρίνον (PG. 91, 33C).

52. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 30-31, ἔπου καὶ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς τοὺς Πατέρας.

τάσσεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν γνωστὴν καὶ λίαν διαδεδομένην σήμερον πατερικὴν διδασκαλίαν περὶ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, αἱ ὁποῖαι καὶ πραγματοποιοῦν τὴν τελείωσιν τῆς δημιουργίας καὶ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θέωσις εἶναι ἀσφαλῶς δωρεὰ καὶ χάρις, ἀλλὰ καὶ συγκεκριμένον ἔργον ἐν χρόνῳ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ θέωσις δὲν ἀποτελεῖ ἔργον καὶ καρπὸς τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἀλλ' ἀποτελεῖ δῶρον καὶ ἔργον τῆς ἀκτίστου χάριτος καὶ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἡ πατερικὴ θεολογία ὀμιλῇ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, οὐδόλως ἐννοεῖ «αὐτοθέωσιν» τινα⁵³ ἀλλ' ἔργον καὶ ἐπενέργειαν τῆς «οὐσίας» τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις θεία «οὐσία» μόνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι καὶ δύναται ν' ἀποκαλῆται «αὐτοζωή», «αὐτοθεότης», «αὐτοουσιώσις», «αὐτοζώωσις» καὶ «αὐτοθέωσις»⁵⁴. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς, θαυμασιῶς συσχετίζει τὴν θεοποιὸν χάριν καὶ τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ γεγονός τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου· «τὴν ἐσομένην γὰρ κατὰ τὸ μέλλον τῶν ἀγίων ὑπογράφων κατὰστασιν, ἔφην μίαν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων, τὴν πάντων ἐκθεωτικὴν τῶν ἀγίων, τῆς ἐλπιζομένης μακαριότητος· τοῦ μὲν Θεοῦ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσιν, τῶν ἀγίων δὲ κατὰ χάριν γεγεννημένην»⁵⁵.

Τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς ἐπόψεως. Ἐχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἱστορικῆς «ἀρχῆς» ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ «τέλους» τῆς θεώσεως. Ἡ ἰδέα τῆς θεώσεως μόνον ὅταν κατανοῆται ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ χωρισμοῦ τούτου τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐν χρόνῳ ἐνεργειῶν Αὐτοῦ εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ χριστιανικὴ, μὲ τὴν ὀρθόδοξον πατερικὴν ἔννοιαν. Ἐνότης τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ σημαίνει, ἐν ἱστορικῇ καὶ ἐσχατολογικῇ ἐννοίᾳ, ἐνότητα ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι μετὰ τῶν ἀκτίστων θείων ἐνεργειῶν καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς θείας οὐσίας.

Εἰς τὸ ἐρώτημα ἐὰν εἶναι δυνατὴ μία ἐπικοινωνία καὶ ἐπαφή τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς θείας ὑπερβατικότητος, ἔχομεν τὴν κοινὴν πεποίθησιν τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, ὅτι κατὰ τὴν λατρευτικὴν ἐξέψωσιν τοῦ ὀρθωσίου πράγματι συναντᾷ τὸν Θεὸν καὶ ἀντικρύζει τὴν αἰώνιαν ἐσχατολογικὴν δόξαν Αὐτοῦ. Βεβαίως ὁ Θεός, διὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀποφατικὴν θεολογίαν, εἶναι καὶ παραμένει πάντοτε ἀπολύτως ἀκατάληπτος, ἀκατανόητος καὶ ἀπρόσιτος κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν Του καὶ ἐπομένως καθίσταται ἀδύνατος κάθε μετοχῆ καὶ μέθεξις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ὑπερουσιότητα Αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ

53. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Πρὸς Ἀκίνδυνον, Ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 304, στ. 15-20.

54. Ὅροι Ἀρεοπαγιτικῶν κειμένων, οἱ ὁποῖοι εἰσεχώρησαν εἰς τὴν μεταγενεστέραν πατερικὴν διδασκαλίαν καὶ εὐρέως χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ πολλῶν Πατέρων. Βλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ θείων ὀνομάτων 11,6 (PG. 3, 953D-956A).

55. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Πρὸς Μαρίνον (PG. 91, 433 AB).

Μ. Ἀθανάσιος κάμνει σαφῆ διάκρισιν μεταξύ τῆς «οὐσίας» τοῦ Θεοῦ, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγαθότητός Του καὶ βλέπει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἔρχεται εἰς σχέσιν μετὰ τῶν θείων ἐκδηλώσεων καὶ τῶν θείων ἐνεργειῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἀναπτύσσουν μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ οἱ μεγάλοι Καππαδόκες θεολόγοι. Ἰδιαιτέρως δὲ ὁ Μ. Βασίλειος, ἐνῶ τονίζει ὅτι ἡ «οὐσία» τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀπρόσιτος, δέχεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν εἰς τὰς ἐνεργείας Του καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν Του· «ἡμεῖς δὲ ἐκ μὲν τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν τὸν Θεὸν ἡμῶν, τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζομεν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μὲν γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος»^{55α}.

Ἦπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἡ ἐνότης καὶ ἡ θέωσις εἶναι ἀντίθετος πάσης πανθειστικῆς ἀντιλήψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπομακρύνει πᾶσαν ὑπόθεσιν περὶ συγχωνεύσεως ἀμοιότροπων εἰς μίαν νέαν ὑπαρξιακὴν ὄντοτητα, καθὼς συμβαίνει εἰς διαφόρους ἀνατολικὰς θρησκείας, αἱ ὁποῖαι διδάσκουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀφομοιοῦται καὶ ἐξαφανίζεται ἐν τῇ θεότητι.

Συμφώνως ὅμως πρὸς τὴν μυστικὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὴν θέωσιν συνεχίζει νὰ παραμένῃ πλήρης προσωπικὴ ὄντοτης καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἠνωμένος μετὰ τὸν Θεὸν δὲν χάνει τὴν ἀνθρωπολογικὴν αὐτοῦ ἰδιαιτερότητα καὶ διακρίνεται πλήρως ἀπὸ τὸν Θεόν. Καθὼς δὲ τὸ μυστήριον τῆς Τριάδος εἶναι μυστήριον ἐνώσεως ἐν ποικιλίᾳ, οὕτω πῶς καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεώσεως εἶναι μία τριαδολογικὴ λειτουργία ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐδόλως χάνονται τὰ προσωπικὰ χαρακτηριστικά. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν γίνεται Θεὸς «κατὰ φύσιν», ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς εἰς «δημιουργημένος θεός», εἰς θεὸς «κατὰ χάριν» καὶ «θεὸς κατὰ θέσιν»⁵⁶.

Εἶναι αὐτονόητον, ἐπομένως, ὅτι ἡ θέωσις δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μόνον ὡς παντοδύναμος, καθαγιαστικὴ καὶ θεία ἐνέργεια, ἀκτίστου ἐν χρόνῳ φύσεως, διὰ τῆς ὁποίας «παιδεύεται» καὶ ἄγεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐπὶ γῆς ἱστορικὴν πραγμάτωσιν τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν θεοῦ» ἐσχατολογικοῦ του προορισμοῦ. «Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης πλάσεως, ὡς διατείνεται ὁ Μ. Βασίλειος, παιδευσίς ἐστι τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐχέτω ἐπ' αὐτῇ τῇ κτίσει τὸ κατ' εἰκόνα γενέσθω δὲ καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τῆς οἰκείας σπουδῆς, ἐπειδὴ τὴν δύναμιν τούτου ἔχει ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει λαβών»⁵⁷. Εἶναι δὲ πραγματοποιήσιμος ἡ «ὁμοίωσις

55α. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολὴ 234,1 Πρὸς Ἀμφιλόχιον (PG. 32, 869). Βλ. Γ. ΦΛΟΡΟΦΕΚΤ, Ἀγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις, Ἑλλην. μετ., Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 160.

56. T. WARE, The Orthodox Church, Penguin Books 1967, σελ. 237.

57. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς, 21 (PG. 30, 33B).

τῷ Θεῷ), διότι ὁ Θεὸς ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ «παντὸς ἀγαθοῦ μέτοχον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησεν. Εἰ γὰρ πλήρωμα μὲν ἀγαθῶν τὸ Θεῖον, ἐκείνου δὲ τοῦτο εἰκῶν, ἄρ' ἐν τῷ πλήρει εἶναι παντὸς ἀγαθοῦ, πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἢ εἰκῶν ἔχει τὴν ὁμοιότητα»⁵⁸.

3. Τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ» τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ἐν δυνάμει» καὶ «ἐν ἐνεργείᾳ» θέωσις.

Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν βιβλικὴν διδασκαλίαν, ὡς ἤδη πολλάκις ἔχει τονισθῆ, εἶναι εἰκῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἔννοια αὕτη ἀποδίδεται κυρίως ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν Πατέρων εἰς τὴν μ ο ρ φ ἦ ν τῆς ὑπάρξεως. Τὸ κτιστὸν ὄν, κοινωνοῦν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀκτίστου καὶ αἰωνίου Ὑπάρξεως, προικίζεται διὰ θαυμαστῆς ἱκανότητος, ὅπως δεχθῆ τὴν θέωσιν καὶ φθάσῃ καὶ ἐν τῷ παρόντι εἰς τὸν ἐσχατολογικὸν καὶ «καθ' ὁμοιότητα Θεοῦ» τρόπον ζωῆς καὶ ὑπάρξεως. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς μίαν περιεκτικωτάτην διατύπωσιν, βλέπει τὴν σχέσιν «εἰκόνας» καὶ «ὁμοιώσεως» εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς σχέσιν ὀργανικὴν τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς πραγματικότητος, ὡς μίαν «ἐν δυνάμει» καὶ «ἐν ἐνεργείᾳ» συσχετίσιν τῆς «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου· «ἵνα τοίνυν τὸ θαῦμα καὶ ἔμὸν γένηται καὶ συμμερίσωμαι τῷ Θεῷ τὸν ἐκ τῆς καλῆς δημιουργίας ἔπαινον, ἐμοὶ κατέλιπε τὸ καθ' ὁμοίωσιν γεγενῆσθαι Θεοῦ. Ἔστιν οὖν δυνάμει μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ λογικὸν καὶ νοερόν, ὃ δὴ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιῆσθαι με δεῖκνυσιν· ἐνεργείᾳ δὲ τὸ καὶ ἀντιποιηθῆναι τῆς ἀρετῆς καὶ πράξει κατορθῶσαι τὸ καλὸν καὶ οὕτως ἔλθεῖν διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε τὸ μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ρίζα τοῦ ἀγαθοῦ, ἣν εὐθὺς ἐν τῷ κτιζέσθαι συγκαταβεβλημένην τῇ φύσει μου ἔσχηκα· τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἐσχατον ἐκ τῶν ἔργων μου, καὶ τῶν περὶ τὰ καλὰ πόνων καὶ τῆς πρὸς ὅλην ζωὴν ἐναρέτου διαγωγῆς περιγίνεται μοι»⁵⁹.

Ἡ βιβλικὴ διδασκαλία περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἣ ὁποία ἔγινεν οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, συνεσχετίσθη καὶ ὑπὸ τῶν Πατέρων ἀμέσως μὲ τὴν διδασκαλίαν περὶ θεώσεως, ἀκριβῶς εἰς τὴν σχέσιν ταύτην τῆς «δυνάμει» καὶ «ἐνεργείᾳ» ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς πραγματικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διαπίστωσις ὅτι «τὸ 'κατ' εἰκόνα' εἶναι κοινὸν κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ τὸ 'καθ' ὁμοίωσιν' μόνον δυνατότης»⁶⁰, ὠδήγησε τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν εἰς τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου δι' ἐνὸς ὑποθετικοῦ «ἴσως», ὅταν

58. ΓΡΗΓΩΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, 16 (PG. 44, 184B).

59. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐνθ' ἄνωτ., 20 (PG. 30, 32C).

60. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ. 27.

ἀναφέρεται εἰς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» γνῶρισμα· «πᾶς μὲν ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ Ἰσως καὶ καθ' ὁμοίωσιν»⁶¹. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ἐσχατολογικὸν γνῶρισμα τῆς «ὁμοιώσεως τῷ Θεῷ» ἔχει διὰ τοὺς Πατέρας μίαν δυναμικὴν καὶ ὄχι παθητικὴν ἔννοιαν ἐν τῇ ἱστορικῇ πραγματικότητι τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου⁶², ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ θεωρήσωμεν τὴν ἐσχατολογικὴν «ὁμοίωσιν» ὡς «μεταφυσικὴν μεταβολήν, ἡ ὁποία θ' ἀνύψωνε τὸν ἄνθρωπον κατ' οὐσίαν εἰς τὴν θέσιν πραγματικοῦ»⁶³.

Ἡ ἐσχατολογία αὕτη περὶ ἑνὸς ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», περὶ ἑνὸς «καινοῦ» ἀνθρώπου ἐν τῇ ἱστορίᾳ, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς μία «μελλοντικὴ ἐσχατολογία» ἀλλὰ μία δυναμικὴ ἐν τῷ παρόντι ἐσχατολογία, καθ' ὅσον καὶ τὸ μελλοντικὸν στοιχεῖον τῆς «ὁμοιώσεως» ἤδη λειτουργεῖ δυναμικῶς ἐνταῦθα καὶ παρουσιάζει τὴν «μεταμόρφωσιν» τοῦ ἀνθρώπου ὡς δυναμικὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα (Β' Κορ. 3,18). Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἀφετηρίαν τῆς κυρίως εἰς τὴν παύλειον ἀνθρωπολογίαν, ἐγγίζει τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ βλέπει τὸ «κατ' εἰκόνα» γνῶρισμα αὐτοῦ συγχρόνως καὶ εἰς μίαν μελλοντικὴν διάστασιν, καθ' ὅσον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ὁ ἀνθρωπος καλεῖται νὰ ὀδηγηθῇ καὶ πάλιν εἰς τὴν «ἀποκατάστασιν» τῆς ἐν αὐτῷ φθαρείσης ἢ ἀμαυρωθείσης εἰκόνας^{63α}.

Καὶ τοῦτο θὰ πραγματοποιηθῇ ἀσφαλῶς διὰ τῆς συσχετίσεως τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς του πορείας μετὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Χριστοῦ, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτῆς ἀκόμη τῆς στιγμῆς τῆς δημιουργίας «προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» τοὺς ἀνθρώπους (Ρωμ. 8,29), ὡς τοῦ μόνου ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ «τέλους» των. Καὶ ὁ ἐσχατολογικὸς «καινὸς ἄνθρωπος» δὲν νοεῖται ἄνευ τῆς εἰκόνας «τοῦ κτίσαντος αὐτὸν» (Κολ. 3,10). Εἰς τὴν βιβλικὴν ταύτην ἔννοιαν περὶ «εἰκόνας», ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, ὑπάρχει ἀσφαλῶς καὶ ἔντονον ἐσχατολογικὸν στοιχεῖον, μὲ σαφῆ μελλοντικὴν διάστασιν· «καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ» (Α' Κορ. 15, 9). Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσχατολογικὸν τοῦτο στοιχεῖον τῆς «εἰκόνας» εὐρίσκεται ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ καὶ τὸ παρὸν αὐτοῦ διατηρεῖ σαφῶς τὴν ἐσχατολογικὴν καὶ μελλοντικὴν του διάστασιν⁶⁴.

61. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἐπιστολὴ β' πρὸς Βαρθολαίμ, 48, Ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 287.

62. Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ, Ἀρχιμ., Ὁ Γέρον Σιλουανός, Θεσσαλονίκη (ἄνευ χρονολ.), σελ. 183.

63. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ἡ πνευματικὴ μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου, σελ. 250.

63α. Περὶ τῆς παυλείου ἀνθρωπολογίας, βλ. Ι. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Εἰκὼν Θεοῦ» καὶ «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, Αἱ χριστολογικαὶ βάσεις τῆς παυλείου ἀνθρωπολογίας, Θεσσαλονίκη 1964.

64. Βλ. σχετικῶς G. KITTTEL, «Εἰκὼν», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. II, σελ. 397.

Δυνάμεθα, ἐπίσης, νὰ εἰπωμεν, βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων, ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα» εἰς τὸν ἄνθρωπον προορίζει αὐτὸν διὰ τὴν θέωσιν⁶⁵, ἐν συσχετισμῷ πάντοτε πρὸς τὴν φορὰν αὐτοῦ διὰ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν». Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος διαγράφει τὴν σχέσιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ τούτου στοιχείου μὲ τὴν πρέπουσαν σαφήνειαν, ἥτις χαρακτηρίζει πᾶσαν χρυσοστομικὴν διδασκαλίαν· «ὡσπερ 'εἰκόνα' εἶπε τὴν τῆς ἀρχῆς δηλῶν εἰκόνα, οὕτω καὶ 'ὁμοίωσιν', ὡσπερ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην ὁμοίους ἡμᾶς γενέσθαι Θεῶν»⁶⁶.

Οὕτως ἡ θέωσις νοεῖται καὶ ὡς μελλοντικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τοῦ «κατ' εἰκόνα» εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἥτις συγκεκριμενοποιεῖται εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς «ὁμοιώσεως τῷ Θεῷ». Ἀμφότερα δὲ ταῦτα «εἰκόν» καὶ «ὁμοίωσις» διαγράφουν καὶ τὰ ὅρια τῆς ὄντολογίας τῆς θεώσεως, ἡ ὁποία μάλιστα κορυφοῦται, κατὰ τὴν μυστικὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν κυρίως εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ «θεουμένου προσώπου»⁶⁷. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ περι βασιλείας τοῦ Θεοῦ πατερικὴ διδασκαλία ἔχει διαπροσωπικὴν ἀναφοράν. Δὲν ἀναφέρεται ἡ βασιλεία ἀπλῶς εἰς τὴν ἱστορίαν, εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀλλ' εἰς τὴν κοινωνίαν προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο τὸ «σῶμα Χριστοῦ», ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπινων προσώπων ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι, ἀποτελεῖ καὶ τὸ νέον ἐσχατολογικὸν γένος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅπου τὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου μεταμορφοῦται εἰς τὴν ἱστορικὴν «εἰκόνα» τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν «εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ» ἐπὶ τῆς ἱστορίας, καθὼς «ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» ἀπὸ καταβολῆς κόσμου (Α' Κορ. 1,30).

Πάντα ταῦτα σημαίνουν ὑπερύψωσιν καὶ δοξοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὁ ἄνθρωπος πράγματι καλεῖται νὰ «ὑψωθῇ» ἀπὸ τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν του πραγματικότητα (Β' Κορ. 11,7). Ἡ ὑψώσις δὲ αὕτη δὲν εἶναι μόνον ἱστορικὸν ἐν Χριστῷ γεγονός ἀλλὰ καὶ ἐσχατολογικόν, καθὼς ὁ «καιρὸς» αὐτῆς ἀναμένεται εἰς τὸ μέλλον (Α' Πέτρ. 5,6). Πράγματι ἡ «ὑπερύψωσις» τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν παύλειον θεολογίαν, ἔχει μίαν ἐσχατολογικὴν ἀναφοράν (Φιλιπ. 2,6 ἐξ.) καὶ συσχετίζεται ἀμέσως μὲ τὴν μελλοντικὴν δοξοποίησιν αὐτοῦ⁶⁸. Ὁ αἰὼν τῆς χάριτος ἀναμφισβητήτως ἦλθεν, ἀναμένομεν ὅμως καὶ τὸν αἰῶνα τῆς «δόξης». Τοῦτο ἀκριβῶς διαδηλοῖ ἡ θέωσις ἐν τῇ

65. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΟΦ, Ἡ γυναίκα καὶ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου, σελ. 87.

66. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, 9,3 (PG. 53, 78).

67. Πρβλ. Κ. Ε. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ, Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας, Ἀθήναι 1970, σελ. 21-22.

68. Πρβλ. G. BERTRAM, «Ἵψω—ω», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. VIII, σελ. 608.

έννοια τῆς χριστολογικῆς δοξοποιήσεως τῶν ἀνθρώπων, ὡς μελῶν τοῦ σώματος Αὐτοῦ. Καί ἡ ἀποκάλυψις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ὡς δόξης τῶν ἀνθρώπων, ἔχει ἱστορικὰ ἀσφαλῶς ἀλλά καί ἐσχατολογικὰς προεκτάσεις: «καί ἀντιδοξαζόμεθα παρὰ σοῦ ἐν πλουσίᾳ θεώσει καί τρισσοφαεῖ φωτοχυσίᾳ, νῦν καί εἰς τοὺς ἀκαταλήκτους (αἰῶνας)»⁶⁹.

4. Θεώσις τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Ἦς συνέπεια ὄλων αὐτῶν εἶναι ἡ κατάλληξις θεωρήσεως τῆς θεώσεως ὄχι μόνον ἐν ἠθικῇ ἀλλά κυρίως ἐν ὄντολογικῇ ἐννοίᾳ, καθ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ ἠθικοῦ τινος ἐπιτεύγματος ἀλλὰ περὶ καθολικῆς καί ὄντολογικῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου, μεταμορφώσεως τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς συνεπειὰς τῆς προσλήψεως τοῦ ὅλου ἀνθρώπου κατὰ τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου⁷⁰. Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἐννοιαν ἡ θεώσις ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καί τὸ ἔντονον ἐνδιαφέρον τῶν Πατέρων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἀνεδείχθησαν καί μεγάλοι μελετηταὶ τῶν ἀνθρωπολογικῶν θεμάτων καί πολλοὶ βλέπουν εἰς αὐτοὺς στοιχεῖα ἐνὸς ὑγιοῦς καί ἀκεραίου ἀνθρωπισμοῦ, μὲ σαφεῖς ἱστορικὰς καί ἐσχατολογικὰς προεκτάσεις καί διαστάσεις.

Διὰ τοὺς Ἑλληνας Πατέρας ἡ θεώσις δὲν εἶναι μόνον μία ἱστορικὴ πραγματικότητα, ὡς μεταμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ καί ὡς ἐσχατολογικὴ, διὰ τῆς ἐμφάσεως ἐπὶ τοῦ κυρίου χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀθανασία καί ἡ ἀφθαρσία. Ὁ Θεός, «ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν» (Α' Τιμ. 6,16), παρέχει καί εἰς τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὴν κοινωνίαν μετ' Αὐτοῦ ἐν Χριστῷ καί Ἀγίῳ Πνεύματι, τὴν αὐτὴν θείαν καί ἐσχατολογικὴν ἰδιότητα τῆς ἀθανασίας καί ἀφθαρσίας. Ὅταν δὲ οἱ Πατέρες ὁμιλοῦν περὶ «κοινωνίας» ἀνθρώπου καί Θεοῦ ἐν Χριστῷ καί Ἀγίῳ Πνεύματι ἐννοοῦν κάτι πολὺ περισσότερον ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν «ἠθικὴν κοινωνίαν» ἢ ἀνθρωπίνην ἐν χρόνῳ τελειότητα. Μόνον ἡ λέξις (θεώσις) δύναται ν' ἀποδώσῃ μετὰ σαφηνείας τὴν μοναδικότητα αὐτὴν τῆς ὑποσχέσεως καί προσφορᾶς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν (κοινωνίαν) ἀμφοτέρων. Βεβαίως «ὁ ὅρος 'θεώσις' ὄντως προξενεῖ ἀμυχανίαν, ἐὰν σκεφθῶμεν μὲ 'ὄντολογικὰς' προϋποθέσεις. Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ 'καταστῆ' Θεός. Οἱ Πατέρες ὁμῶς ἐσκέπτοντο ἐπὶ τῇ βάσει προσωπικῶν ὄρων, εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπεισέρχεται τὸ μυστήριον τῆς προσω-

69. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Περὶ ἁγίου Πνεύματος, Ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. Α', σελ. 26, στ. 1-3. Πρβλ. Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 1,3, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 569.

70. Βλ. Δ. Γ. ΤΣΑΜΗ, Ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, σελ. 109 καί 117.

πικῆς ἐπικοινωνίας. Θεώσις ἐσήμαινε προσωπικὴν ἐπικοινωνίαν. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στενὴν ἐπαφὴν ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ διαποτίζεται ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις ἀπὸ τὴν θείαν παρουσίαν»^{70α}.

Ἡ ἀντίληψις τῶν Πατέρων περὶ θεώσεως τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καθὼς καὶ ἀπάσης τῆς κτίσεως, δὲν οἰκοδομεῖται ἀσφαλῶς εἰς ὑπερφυσιοκρατικὰς ἢ ματεριαλιστικὰς τάσεις, ἀλλ' εἰς τὴν πεποιθησιν περὶ μετοχῆς καὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου καθὼς καὶ τῆς ὑλικῆς κτίσεως εἰς πᾶν θαυμαστὸν γεγονός, εἴτε τοῦτο λέγεται μεταμόρφωσις, εἴτε ἀνάστασις, εἴτε ἐσχατολογικὴ δοξοποίησις. Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἀπὸ τὸν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον ἕως τὸν Σεραφεῖμ τοῦ Σάραβ, οἱ μυστικοὶ τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἐτάχθησαν μὲ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, ὅτι δηλ. ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀγκαλιάζει τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην συνθετότητα καὶ ἐν τῷ παρόντι σωτηριολογικῷ χρόνῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐσχατολογικῷ καιρῷ⁷¹.

Ἡ θέωσις, λοιπόν, εἶναι ἐν γεγονός πνευματικόν, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐνότης σώματος καὶ ψυχῆς εἰς τὸν ἀνθρωπον καὶ σωτηρία τῆς ἐνότητος ταύτης διὰ τοῦ σαρκωθέντος Σωτῆρος, σημαίνει κατὰ τὸν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν μέθεξιν θεώσεως «κατ' ἀναλογίαν»· «γίνεται θεὸς (ὁ ἀνθρώπος) τῇ μεθέξει τῆς θεϊκῆς χάριτος, πασῶν τῶν κατὰ νοῦν καὶ αἰσθησιν ἐνεργειῶν, αὐτὴ τε παυσάμενη, καὶ ἑαυτῇ τὰς τοῦ σώματος συναπαύσασα φυσικὰς ἐνεργείας, συνθεωθέντος αὐτῇ κατὰ τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῷ μέθεξιν τῆς θεώσεως. Ὡστε μόνον τὸν Θεὸν διὰ τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος φαίνεσθαι, νικηθέντων αὐτῶν τῇ ὑπερβολῇ τῆς δόξης, τῶν φυσικῶν γνωρισμάτων»⁷². Εἶναι δὲ καθολικὴ ἡ πεποίθησις εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν περὶ τῆς ὀργανικῆς καὶ ἀκαταλύτου σχέσεως εἰς τὸν ἀνθρωπον μετὰ τοῦ «χοῦκου» καὶ τοῦ «πνευματικοῦ» του στοιχείου. Τὸ «χοῦκου» μετέχει τῆς σωτηρίας, ἀκριβῶς καθὼς καὶ τὸ «πνευματικόν» δύναται νὰ ὀδηγηθῇ εἰς «φθοράν»⁷³. Καὶ περὶ αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις. Ἡ ἱστορία τῆς πτώσεως, μὲ ὅλας τὰς δυσμενεῖς διὰ τὸν ἀνθρωπον ἐπιπτώσεις, εἴτε εἰς τὸν παρόντα εἴτε εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα, εἶναι τραγικῶς γνωστὴ. Διὰ τοῦτο ἡ σωτηρία καὶ ἡ θέωσις ἀναφέρεται εἰς τὸν «ὄλον» ἀνθρωπον⁷⁴. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν

70α. Γ. ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ, Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις, σελ. 158-9. Βλ. καὶ τὸ ἔργον τῆς Μ. LOT-BORODINE, La doctrine de la déification, σελ. 5 καὶ ἐξ.

71. J. MEYENDORFF, St. Gregory Palamas and Orthodox Spirituality, σελ. 173.

72. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια θεολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ 2,88 (PG. 90, 1168A).

73. ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ, Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως 1, 6, 2 (PG. 7, 505B).

74. ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 30 (PG. 64, 1284C).

Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν «μὴ ἂν ψυχὴν μόνην, μῆτε σῶμα μόνον λέγεσθαι ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, ὃν δὴ καὶ κατ' εἰκόνα πεποιηκέναι Θεὸς λέγεται»⁷⁵.

Τὴν ἀλήθειαν ταύτην, περὶ τῆς βαθυτάτης σημασίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἰς τὸ γεγονός τῆς τελειώσεως καὶ θεώσεως καὶ εἰς τὴν μετοχὴν τοῦ ὄλου ἀνθρώπου εἰς πᾶσαν πνευματικὴν ἐνέργειαν καὶ λειτουργίαν, ἐτόνισεν, ὡς γνωστόν, βαθυστοχάστως καὶ ὁ Ἄποστ. Παῦλος· «παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν· καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός, εἰς τὸ δοξάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον» (Ρωμ. 12,1). Ἡ παύλειος αὕτη ἀντίληψις οἰκοδομεῖται εἰς τὴν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως θεώρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὡς «ναοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου Πνεύματος» (Α' Κορ. 6,19), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς σχετικὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐλληνιστικοῦ κόσμου περὶ τοῦ σώματος ὡς «φυλακῆς» τῆς ψυχῆς καὶ κάθε πνευματικοῦ. Διὰ τοῦτο πᾶσα πνευματικὴ λειτουργία καὶ πᾶν ἀνθρώπινον γεγονός, ἀναφερόμενον εἰς τὸν Θεόν, κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς ζωῆς, διὰ νὰ ἔχη τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ τελείου, θὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ πραγματοποιηῖται «ἐν τῷ σώματι ἡμῶν» (Α' Κορ. 6,20).

Αἱ αὐταὶ πεποιοθήσεις, περὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὕλικῆς φύσεως, χαρακτηρίζουν καὶ τὴν θεολογίαν τῶν Πατέρων. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, θεωρῶν ὡς ἤδη τετελεσμένον τὸ γεγονός τῆς θεώσεως τοῦ σώματος, αἰτιολογεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δοξολόγησιν τοῦ Θεοῦ· «τὴν θέωσιν τῆς σαρκὸς γενέσθαι δοξάζομεν»⁷⁶. Ἡ πραγματοποιηθεῖσα αὕτη θέωσις τοῦ ἀνθρώπου σώματος ἔχει, ἀσφαλῶς, διὰ τὸν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν χριστολογικὸν χαρακτήρα· «τὴν ὕλικὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν... τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσαγαγὼν σωθεῖσαν... καὶ θεωθεῖσαν»⁷⁷.

Βεβαίως, τὰ στοιχεῖα ταῦτα μιᾶς περὶ θεώσεως πραγματοποιηθείσης ἐσχατολογίας δὲν ἐκφράζουν τὸ σύνολον τοῦ ἐσχατολογικοῦ χαρακτήρος τοῦ θέματος. Διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ πλήρης θέωσις ἰδιαιτέρως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶναι ἀνοικτὴ πρὸς τὸ μέλλον καὶ ἀναμένει τὴν «δόξαν» κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐσχάτης ἡμέρας. Καὶ ἐν σῶμα «θεωθὲν λέγεται» τότε μόνον ὅταν ἔχη ἀνυψωθῆ εἰς τὴν «μείζονα δόξαν», τὴν ἐσχατολογικὴν⁷⁸. Ἡ τελικὴ Ἀνάστασις θὰ παίξῃ τὸν ρυθμιστικὸν τῆς ρόλου ἐπ' αὐτοῦ. Ἀσφαλῶς «ἀνά-

75. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Προσωποποιεῖα (PG. 150, 1361C).

76. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἐκθεσις ὀρθοδόξου πίστεως 3,17 (PG. 94, 1069A).

77. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Ἐπιστολὴ 12 (PG. 91, 468C).

78. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ, Ὁδηγὸς βίου (PG. 89, 77C).

στασις τῶν νεκρῶν ἀπὸ τοῦ νῦν γίνεται), ἀλλὰ «ἀνάστασις τῶν σωμάτων ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ» μόνον⁷⁹. Ἐχει γίνει δὲ κοινὴ συνείδησις εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον ἀγιολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκφράζει ἡ πεποίθησις τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, ὡς ἀκριβῶς διεσώθη ὑπὸ τοῦ βιογράφου του Μεγάλου Ἀθανασίου· «ἐγὼ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν ἀπολήψομαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἄφθαρτον αὐτὸ (τὸ σῶμα)»⁸⁰.

Ἐνταῦθα μία θαυμαστὴ σύνθεσις παρατηρεῖται μεταξὺ μιᾶς «πραγματοποιηθείσης» καὶ μιᾶς «μελλοντικῆς ἐσχατολογίας». Καὶ τοῦτο τὸ ἐπιτυγχάνει ἡ ὀρθόδοξος θεολογία μὲ τὰς ἀντιλήψεις τῆς περὶ θεώσεως τοῦ ὄλου ἀνθρώπου, ψυχῆς τε καὶ σώματος. Διὰ δὲ τῆς διαλεκτικότητος ταύτης μεταξὺ τῆς ἀναστάσεως τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παρόντι καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος ἐν τῷ μέλλοντι⁸¹, διαφυλάσσεται ἡ ὀρθόδοξος ἀνθρωπολογία ἀπὸ πολλὰς μονομερείας καὶ ἀπὸ τὰς γνωστὰς μονοφυστικὰς ἐπὶ τῆς θεώσεως ἀποκλίσεις, αἱ ὁποῖαι πολλὰ δεινὰ ἐπεσώρευσαν ἰδιαιτέρως εἰς τὸν χῶρον τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς.

Ἡ ἔννοια τῆς ὀλοκληρώσεως καὶ πληρώσεως τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν τελικὴν τῶν πάντων Ἀνάστασιν δεικνύει καὶ κατὰ τὴν βιβλικὴν γραμμικὴν ἔννοιαν περὶ χρόνου τὴν μελλοντικὴν αὐτῆς διάστασιν. Οὕτω μετὰ τὴν Ἀνάστασιν ὁ ἀνθρώπος θὰ εἰσέλθῃ καὶ πάλιν εἰς μίαν δυναμικὴν «μορφήν» ζωῆς ἐντὸς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος διὰ τὴν τελείωσιν τῆς θεώσεως αὐτοῦ καὶ τὴν δοξοποίησίν του, ἥτοι τὴν ἐσχατολογικὴν του «πορείαν» ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. Ἡ στατικότης καὶ ἡ ἀδράνεια δὲν εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἡ δὲ ζωὴ τῆς αἰωνιότητος δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ζωὴ στατικότητος εἰς τὸ «πέπκεινα», ἀλλ' ὡς δυναμικὴ καὶ δημιουργικὴ «ζωὴ» εἰς τὴν νέαν, «καινὴν» καὶ ἐσχατολογικὴν φάσιν τῆς ἀνθρωπίνης ιστορικοεσχατολογικῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία ἤδη ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τὸν παρόντα αἰῶνα.

Αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ δὲν εἶναι αὐθαίρετοι καὶ καρπὸς διεργασιῶν ἐνὸς ἀνατολικοῦ μυστικισμοῦ. Αἱ ρίζαι φθάνουν βαθέως εἰς αὐτὰς τὰς ἰουδαϊκὰς περὶ σώματος ἀντιλήψεις τοῦ παρελθόντος, ὡς αὐταὶ διατυπῶνται καὶ εἰς τὰ βιβλικὰ κείμενα, ἀπὸ τοὺς χρόνους ἀκόμη τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου τῶν Μακκαβαίων καὶ ἐξῆς (πρβλ. Β' Μακ., κεφ. 7). Ἡ πεποίθησις τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος, ὅτι ἡ «δόξα» τῶν ἁγίων δὲν εἶναι μόνον ὑπόθεσις μιᾶς ἐσωτερικῆς πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ ἔλαμψις ἐσωτερικῆς τῆς ψυχῆς των, ἀλλὰ ὑπόθεσις ἐλάμψεως καὶ φωτισμοῦ καὶ τῶν σωμάτων, δεικνύει βαθυτάτας ὀντολογικὰς προεκτάσεις εἰς τὸ θέμα τῆς θεώσεως. Τὸ γεγονός τῆς μεταμορ-

79. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, Πνευματικαὶ Ὁμιλίαι 36,1 (PG. 34, 749A).

80. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Βίος καὶ πολιτεία ἁγ. Ἀντωνίου (PG. 26, 972B).

81. Περὶ τῆς διαλεκτικῆς ταύτης σχέσεως μεταξὺ τῆς «πρώτης» καὶ τῆς «δευτέρας» ἀναστάσεως, βλ. Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Σχέσις παρόντος καὶ μέλλοντος..., σελ. 153.

φώσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐν σαφές κριτήριον ἐπ' αὐτοῦ. Τὰ σώματα τῶν ἁγίων ἐξωτερικῶς θὰ μεταμορφωθοῦν διὰ θείου φωτός, καθὼς μετεμορφώθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ὄρος Θαβώρ⁸³. Τοῦτο δὲ κατὰ τὴν παλαμικὴν παράδοσιν δὲν εἶναι ὑπόθεσις μόνον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· διότι ἅγιοι τινὲς μᾶς ἔδωσαν δείγματα ἐμπειρίας μιᾶς τοιαύτης μεταμορφώσεως καὶ σωματικῆς δοξοποιήσεως καὶ ἀπὸ τὸν παρόντα ἱστορικὸν χρόνον τῆς ζωῆς των· «εἰ γὰρ συμμεθέξει τότε τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν, καὶ νῦν δῆπου συμμεθέξει, κατὰ τὸ ἐγγχωροῦν, τῆς χορηγουμένης μυστικῶς καὶ ἀπορρήτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χάριτος τῷ κεκαθαρμένῳ νῷ, καὶ αὐτὸ τὰ θεῖα πείσεται, καταλλήλως ἑαυτῷ, μετασκευασθέντος καὶ ἁγιασθέντος, ἀλλ' οὐ καθ' ἑξίν νεκρωθέντος τοῦ τῆς ψυχῆς παθητικοῦ»⁸³.

Οὕτως ἐν τῇ θεώσει των οἱ Ἅγιοι συνθέτουν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐσχατολογίαν, καὶ δίδουν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐνιαίας ζωῆς των καὶ ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ Πατέρες ἐν τῷ γεγονότι τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ διεῖδον βαθύτατον ἐσχατολογικὸν νόημα, ἢ δὲ σύγχρονος ἐρμηνευτικῆ ἐπιστήμῃ εἰς τὸ αὐτὸ γεγονός βλέπει χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν «πραγματοποιηθείσης ἐσχατολογίας», καθ' ὅσον τὸ φῶς τῆς μεταμορφώσεως εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ φωτός τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῦο μάλιστα οἱ Ἅγιοι, ὡς καὶ οἱ Μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, εἶχον προσωπικὴν ἱστορικὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὸ γεγονός τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὸ γεγονός τῆς μεταμορφώσεως τῶν Ἁγίων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος μετέχει ἀσφαλῶς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μεταμορφωτικὸν φῶς, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τοὺς Ἁγίους, γίνεται «δρατὸν» εἰς πολλὰς περιπτώσεις καὶ ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ καὶ τοῦτο εἶναι δηλωτικὸν τῆς θεώσεως ἀλλὰ καὶ τῆς τελικῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀποκαλύψεως τῆς προσδοκωμένης καὶ ἀναμενομένης ἐσχατολογικῆς των δόξης⁸⁴.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ἴσως θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἡ θέωσις τελικῶς ἀφοροῦν εἰς ἐλαχίστους ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι εἶναι γνῶρισμα μιᾶς μικρᾶς μερίδος θεωρητικῶν καὶ ἀρεσκομένων πρὸς τὸν μυστικισμὸν καὶ τὰς χαρισματικὰς ἰδιομορφίας τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ ἔχουν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸν κοινὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀπλοϊκὸν πιστόν. Ἀντιθέτως μάλιστα. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πρεσβεύει ὅτι ἡ θέωσις σχετίζεται πρὸς τὸν προορισμὸν ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ ὅτι δὲν εἶναι γνῶρισμα μιᾶς élite, ἀλλὰ φυσιολογικὸς σκοπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀσφαλῶς εἰς

82. T. WARE, *The Orthodox Church*, σελ. 238.

83. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἁγιορειτικὸς τόμος (PG. 150, 1233C).

84. Βλ. Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΟΥ, Ἡ περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία, σελ.

τὴν παροῦσαν ζωὴν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ἴσως, οἱ ὅποιοι φέρουν ἔκδηλα καὶ φανερά τὰ «σημεῖα» τῆς ἐνάρξεως καὶ πραγματοποίησεως τῆς μυστικῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ αὐτὴ ἱστορικὴ ἐκδήλωσις εἶναι καὶ μία βεβαίωσις περὶ τῆς ἐσχατολογικῆς τῶν πάντων θεώσεως καὶ δοξοποιήσεως⁸⁵. Ἀρκεῖ ἡ ἐναρξίς τῆς θεώσεως νὰ γίνῃ ἐναυῦθα εἰς τὴν παροῦσαν προσωπικὴν ζωὴν ὅλων καὶ νὰ στραφῇ ἕκαστος πρὸς αὐτὴν μετὰ ζήλου πολλοῦ, γνωρίζων συγχρόνως ὅτι ἡ ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι «φυσικὴ» του κατάστασις ζωῆς εἶναι ἐκείνη μόνον ἡ τῆς θεώσεως. Καὶ νὰ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἡ θετικὴ του στάσις πρὸς αὐτὴν θὰ τὸν ὀδηγήσῃ τελικῶς εἰς τὴν θέωσιν, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι «ἡ τῆς ἐποψίας ἐστίασις, τρέφει νοητῶς καὶ θεοῖ πάντα τὸν εἰς αὐτὴν ἀνατεινόμενον»⁸⁶.

Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς θείας Οἰκονομίας εἰς τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου κατατείνει· «ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομία ἀνάκλησίς ἐστίν ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως καὶ ἐπάνοδος εἰς οἰκειώσιν Θεοῦ ἀπὸ τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως»⁸⁷. Ἡ θέωσις εἶναι ὄντως γεγονὸς «ἐπάνοδος» τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ τῆς ἐκπτώσεως, καὶ ἐπανανθρωπισμὸς τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ τῆς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀλλοτριώσεώς του. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς τονίζει τὴν ἐπάνοδον αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ «κατὰ φύσιν» αὐτοῦ καὶ χαρακτηρίζει ταύτην ὡς ἐνανθρωπιστικὴν θέωσιν· «εἰ γὰρ θεοῦται ἄνθρωπος ἐν τῷ Θεῷ ἐνανθρωπίζεται»⁸⁸. Ἡ θέωσις ἐναυῦθα θεωρεῖται ὡς ὁ ὄντολογικώτερος ἐνανθρωπισμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ὁ ἀληθινώτερος ἀνθρωπισμὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Δὲν πρόκειται δὲ οὐδόλως περὶ ἀπανθρωπήσεως ἢ ἀποστερήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων καὶ τῶν ἀνθρωπολογικῶν του χαρακτηριστικῶν, ὡς συνήθως ἀπὸ τὴν ὑλόφρονα καὶ ἀθεϊστικὴν μερίδα τοῦ κόσμου θεωρεῖται, ἀλλ' ὡς ἡδὴ διευτυπώθη καὶ ἀνωτέρω, πρόκειται περὶ ὑψώσεως καὶ ἐλλάμψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου⁸⁹, περὶ πορείας πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸν πραγματικὸν ἐνανθρωπισμὸν ἐν τῷ παρόντι ἱστορικῷ χρόνῳ. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἠγωνίσθη σκληρῶς, κατὰ τὴν περίοδον τῶν χριστολογικῶν αὐτῆς ἀγώνων, καὶ ἡ διαμορφωθείσα χριστολογία κατὰ τὸν δ' ἕως τὸν ἡ' αἰῶνα εἶναι οὐσιαστικῶς καὶ ἡ περίοδος διασαφήσεως καὶ διαμορφώσεως καὶ τῆς διδασκαλίας περὶ θεώσεως⁹⁰. Τὸ χριστολογικὸν δόγμα, ἀναμφισβητήτως, ἐγγίζει οὐσιαστικῶς

85. Πρβλ. T. WARE, *The Orthodox Church*, σελ. 240.

86. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περὶ ἐκκλησ. ἱεραρχίας 1,3 (PG. 3, 376A).

87. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος 15,35 (PG. 32, 128C).

88. ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, 3 (PG. 96, 552A).

89. Πρβλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΙΤΟΥ, Ὁδηγὸς βίου (PG. 89, 77B).

90. Βλ. P. B. BILANIUK, *The Mystery of Theosis*, σελ. 352.

τὴν ὄντολογία τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοποθετεῖ πᾶσαν ἀνθρωπι-
στικὴν τάσιν καὶ κίνησιν εἰς τὰς ὑγιεῖς αὐτῆς βάσεις.

Ὑπὸ τὴν προοπτικὴν ταύτην τῆς θεώσεως τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ αἱ πραγματοποιήσεις τοῦ πολιτισμοῦ λαμβάνουν οὐσιαστικὴν καὶ αἰώνιαν ση-
μασίαν, διότι ἐντάσσονται εἰς τὴν ἱστορικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώ-
που πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ πραγματικοῦ ἑαυτοῦ καὶ πρὸς ἀποκάλυψιν ἐν τῇ
ζωῇ του τῆς ἀληθοῦς εἰκόνας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλη εἰ μὴ αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ
Θεοῦ ἐν ἡμῖν· ἀρκεῖ ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία καὶ ὁ πολιτισμὸς νὰ μὴ ἐναντιῶνται
εἰς τὴν θεοποιητικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ μὴ ἀλλοτριῶν τὴν ἀληθῆ
φύσιν καὶ ὑπόστασιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἱστο-
ρία τῆς ἐν τῷ παρόντι θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σπουδαιό-
τητα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πολιτισμόν, διότι τελικῶς αὕτη εἶναι ζωντανὴ
μαρτυρία περὶ τῆς τελικῆς καὶ ἐσχατολογικῆς μεταμορφώσεως καὶ θεώσεως
τοῦ ἀνθρώπου καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς ὅλης φυσικῆς δημιουργίας.

5. Ἡ θέωσις τῆς κτίσεως ὡς συνέπεια τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ μηνύματός της περὶ τῆς λυτρώσεως καὶ μετα-
μορφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, προαναγγέλλει συγχρόνως εἰς τὸν
κόσμον καὶ τὴν μεταμόρφωσιν αὐτῆς ταύτης τῆς ὑλικῆς δημιουργίας καὶ
κτίσεως. Κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους ἡ ἐμφάνισις «καινοῦ οὐρανοῦ» καὶ
«καινῆς γῆς» (Ἀποκ. 21,1) θ' ἀναγγεῖλη τὴν «ἐλευθερίαν» τῆς κτίσεως ἀπὸ
τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τῆς «δουλείας τῆς φθορᾶς» καὶ τὴν μεταπή-
δησιν τοῦ σύμπαντος κόσμου εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν «ἐλευθερίαν τῆς δόξης
τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 8,21). Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ δουλεία
καὶ ἡ τυραννία, λόγῳ τῆς ἀρχικῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κτίσεως,
θὰ εἶναι ἱστορικῆς καὶ κοσμικῆς ὕφης: «οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστε-
νάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. 8,22), ἡ δὲ «ἀπολύτρωσις τοῦ σώ-
ματος ἡμῶν» (Ρωμ. 8,23) θὰ σημάνη ἀσφαλῶς τὴν ἐναρξιν καὶ τῆς ἐσχατο-
λογικῆς κοσμικῆς λυτρώσεως.

Ἡ δημιουργία τῆς κτίσεως, καθὼς καὶ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου,
προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ ἱστορικὴ «εἰκὼν» Αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου
ἀντικατοπτρίζει τὴν ὄντολογικὴν τελειότητα τῆς δημιουργίας καὶ τὴν θεο-
ποιητικὴν αὐτῆς πορείαν, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ἱστορικὴν κατάστασιν τῆς πτώ-
σεως, φθάσῃ αὕτη εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν της ἀποκατάστασιν, ὅπου τὰ πάντα
καὶ πάλιν θὰ ἐνωθοῦν μετὰ τοῦ Θεοῦ, «Ὅστις εἶναι αὐτὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὁμέγα,
ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος» τῆς ἱστορίας καὶ τῆς δημιουρ-
γίας (Ἀποκ. 22,13). Ἡ ἱστορικὴ ἔκφρασις τούτου εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐνανθρώ-
πησις τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο δημιουργία καὶ ἐνανθρώπησις ἀλληλοεξαρτῶνται

ἱστορικῶς καὶ ἡ μία ὀλοκληρώνει τὴν ἄλλην⁹¹. Ἡ ἐνανθρώπησις ἀκολουθεῖ τὴν δημιουργίαν, ὀλοκληρώνει, θεοποιεῖ καὶ δοξοποιεῖ αὐτὴν, καὶ προσάγει τελικῶς ὁ Λόγος τὸν ἄνθρωπον καὶ ἄπασαν τὴν κτίσιν «τῷ Πατρὶ»⁹².

Ὅμοιως καὶ ἡ διδασκαλία περιμεταμορφώσεως, ἡ ὁποία ἐπέχει κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν πατερικὴν θεολογίαν καὶ ἔχει ἀσφαλῶς ρίζας βιβλικάς, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς συνοπτικῆς παραδόσεως (Ματθ. 17,1-9. Μάρκ. 9,2-8· Λουκ. 9, 28-36), συσχετίζεται ἀμέσως ὄχι μόνον μὲ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου, μὲ αὐτὴν ταύτην δηλ. τὴν καθόλου δημιουργίαν, καὶ ὀδηγεῖ τὴν θεολογίαν εἰς μίαν σαφῆ δυναμικὴν ἐσχατολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱστορίας. Οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία περὶ μεταμορφώσεως τοῦ κόσμου, ὡς βιβλικὴ καὶ πατερικὴ, ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, κυρίως ὡς πρὸς τὴν θεώρησιν τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὴν δυναμικὴν καταξίωσιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ «καινὴ» ἐν τῷ κόσμῳ «κτίσις», δεικνύει τὸ δυνατόν καὶ ἐφικτὸν τῆς τῶν πάντων ἐν Χριστῷ μεταμορφώσεως.

Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ ὅρος «καινός» ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ δὲν σημαίνει μόνον τί τὸ «νέον» ἀλλὰ κυρίως «τελικόν» τι, τότε ἀντιλαμβανόμεθα τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τῆς ἐν τῷ παρόντι «καινῆς κτίσεως» καὶ τοῦ «καινοῦ» ἐν χρόνῳ «ἀνθρώπου», πραγματικότητος αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὸν ἐκκλησιολογικὸν χῶρον καὶ εἶναι καταστάσεις τῆς τελικῆς τοῦ μέλλοντος πληρότητος⁹³. Ἡ «καινὴ» δημιουργία εἶναι τὸ θαυμαστὸν τέλος τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύψεως καὶ σωτηρίας καὶ ὁ ὕψιστος σκοπὸς τῆς ἀρχικῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος, ἡ ὁποία ἀπὸ μελλοντικὸν γεγονός γίνεται γεγονός τοῦ παρόντος εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν πιστῶν, ἐφ' ὅσον αἶ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινὰ» (Β' Κορ. 5,17· πρβλ. Γαλ. 6,15). Οὕτως ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ εἰσηγητὴς ἐν τῷ παρόντι τῆς «καινῆς κτίσεως» τῶν ἐσχάτων χρόνων⁹⁴, καὶ ἐν Αὐτῷ «θεοποιεῖται ἡ κτίσις»⁹⁵ καὶ δι' Αὐτοῦ ἄγεται αὕτη «εἰς τὴν τῶν πάντων τελείωσιν»⁹⁶.

Ἡ «θεοποιουμένη κτίσις»⁹⁷, ἐπομένως, γίνεται ἐν Χριστῷ παρούσα πραγματικότης καὶ ἀτενίζει πρὸς τὸ μέλλον, λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ ἐσχατολογικοῦ δυναμισμού της. Ὁ ἐσχατολογικὸς δὲ οὗτος δυναμισμὸς ἐρείδεται κυρίως ἐπὶ τῆς βεβαιότητος περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι πληρώσεως καὶ τελειώσεως τοῦ

91. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΟΒ, Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, σελ. 23.

92. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, 25: «ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ Λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεοποιῶν δὲ καὶ υἱοποιῶν προσάγει τῷ Πατρὶ» (PG. 26, 589B).

93. Πρβλ. Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, Ἡ ἀνάστασις τῆς ζωῆς, σελ. 116, σημ. 12.

94. J. BEHM, «Καινός», ἄρθρον, ἐν Th. D.N.T., τόμ. III, σελ. 449.

95. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ἐπιστολαί, 25 (ΒΕΠΕΣ, 33, σελ. 114, στ. 1-9).

96. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Κατὰ Ἀρειανῶν 2,41 (PG. 26, 233B).

97. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Ἐγκώμιον εἰς μάρτυρα, 5 (PG. 88, 485C).

άνθρώπου και τῆς κτίσεως. Καί ἡ ἱστορία ἐξ αἰτίας ἀσφαλῶς τοῦ ἐσχατολογικοῦ τούτου δυναμισμοῦ καταξιοῦται καί προσδίδει εἰς τήν ζωήν καί τήν πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπανάληπτον μοναδικότητα, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος καθίσταται συνδημιουργός ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρὸς τελείωσιν τοῦ κόσμου. Αὕτη εἶναι ἡ ὄντολογική καί ἐσωτέρα δομὴ τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς ἐν τῇ δημιουργικῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ἱστορία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον «καταφάσκεται ἀπὸ τοῦ Τέλους τῆς, ἀπὸ τὸ Ἔσχατον, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀναμοχλεύει ἐπὶ τὸ καλύτερον τὸ ἀπώτερον, τὰ πρόσω, τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα»⁹⁸.

Ἐπομένως, ἡ ἀντίληψις περὶ θεώσεως καί τῆς κτίσεως ἔρχεται ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς περὶ θεώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος βιβλικῆς καί πατερικῆς διδασκαλίας. Ἡ δὲ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου ὀλοκληροῦται μὲ τὴν θέωσιν τῆς κτίσεως καί τῆς δημιουργίας.

(*Συνεχίζεται*)

98. Ν. ΝΗΣΙΩΤΟΥ, Ἡ ἀπολογία τῆς ἐλπίδος, ἐν «Θεολογία», σελ. 492.